

ROMEINSE IJZERINDUSTRIE IN LOMM

W.J.H. WILLEMS

Al vele jaren lang is de gemeente Arcen en Velden archeologisch gezien een van de best 'bewaakte' gemeenten van Limburg. Aanvankelijk alleen, maar tegenwoordig met een steeds groeiend aantal medestanders, heeft mej. Stoel ervoor gezorgd dat in het archief van de ROB een groot aantal belangrijke gegevens over de historie en voorhistorie van Arcen, Lomm en Velden liggen opgeslagen. Het is dan ook passend om in deze jubileum-bundel uit dat archief een van de meest recente en interessante resultaten van haar onvermoeibare speurwerk speciaal te belichten.

Op 13 oktober 1981 meldde mej. Stoel dat er op twee verschillende plaatsen op het zogenaamde Branderveld in Lomm, Romeins aardewerk was gevonden. Ook in het verleden was in die buurt al Romeins materiaal aan het daglicht gekomen. Een paar dagen later konden de beide vindplaatsen nader worden bekeken.

Bij de eerste ging het om een aantal - vermoedelijk tweede eeuwse - scherven die op ruim 1 meter beneden maaiveld in de wand van een bouwput zaten. Het materiaal bevond zich in een sterk ijzerhoudende laag en was ook bedekt met een niet meer afwasbare afzetting van ijzeroer. In dezelfde laag werden ook enkele middeleeuwse scherven aangetroffen, eveneens met aangekoekt ijzeroer. Een verklaring voor dit merkwaardige fenomeen is niet moeilijk te vinden. Het is bekend dat oerbanken zich steeds opnieuw vormen op plaatsen waar ze voor ijzerwinning zijn afgegraven¹. Tijdens het afgraven verloren objecten komen zo terecht in de oerbank en zijn in feite de enige middelen waarmee ijzerwinning in het verleden kan worden aangetoond. Het ijzeroer in Lomm zal zich hebben gevormd in een verlaten meanderbocht van de Maas en zowel in de Romeinse tijd als later steeds opnieuw ontgonnen zijn.

Hoewel bijna te mooi om waar te zijn, werden de observaties op de eerste vindplaats nog dezelfde dag bevestigd door de tweede. Deze lag wat verder van de Maas af, ongeveer 250 meter ten oosten van de eerste. Bij de aanleg van een voederkuil was ook daar wat Romeins materiaal aan het oppervlak gebracht en natuurlijk niet aan de aandacht ontsnapt. In een greppeltje rond de kuil waren nogal wat verbrande brokken leem, ijzerslakken en fragmenten van aardewerk te zien. Om de vindplaats beter te kunnen beoordelen is vervolgens door leden van de Historische Werkgroep Arcen-Lomm-Velden, on-

der leiding van mej. Stoel, de bestaande greppel verder verdiept. In het profiel van die kleine sleuf kon in november worden geconstateerd dat zich daar een 2,5 meter brede en 1,8 meter diepe kuil met vrijwel rechte wanden bevond (zie afb. 1 profiel AB). Langs de wanden en op de bodem van de in twee fasen dichtgeraakte kuil zaten dichte concentraties houtskool. De vul-ling bestond grotendeels uit verbrand materiaal: vele stukken 'hutteleem' met indrukken van twijgen, slakken, uit elkaar gesprongen stenen, aardewerk en talrijke spijkers. Het was toen al wel duidelijk dat de kuil iets met de ijzerindustrie te maken moest hebben².

Duidelijke aanwijzingen voor dit soort industrie in de Romeinse tijd zijn bijzonder schaars. Ze beperken zich meestal tot verspreid in nederzettingen voorkomende ijzerslakken. Er was dus alle aanleiding om deze waarneming te laten volgen door een wat uitgebreider onderzoek. Nadat door mej. Stoel de nodige voorbereidingen waren getroffen, is met de leden van de Historische Werkgroep dan ook een kleine opgraving gedaan.

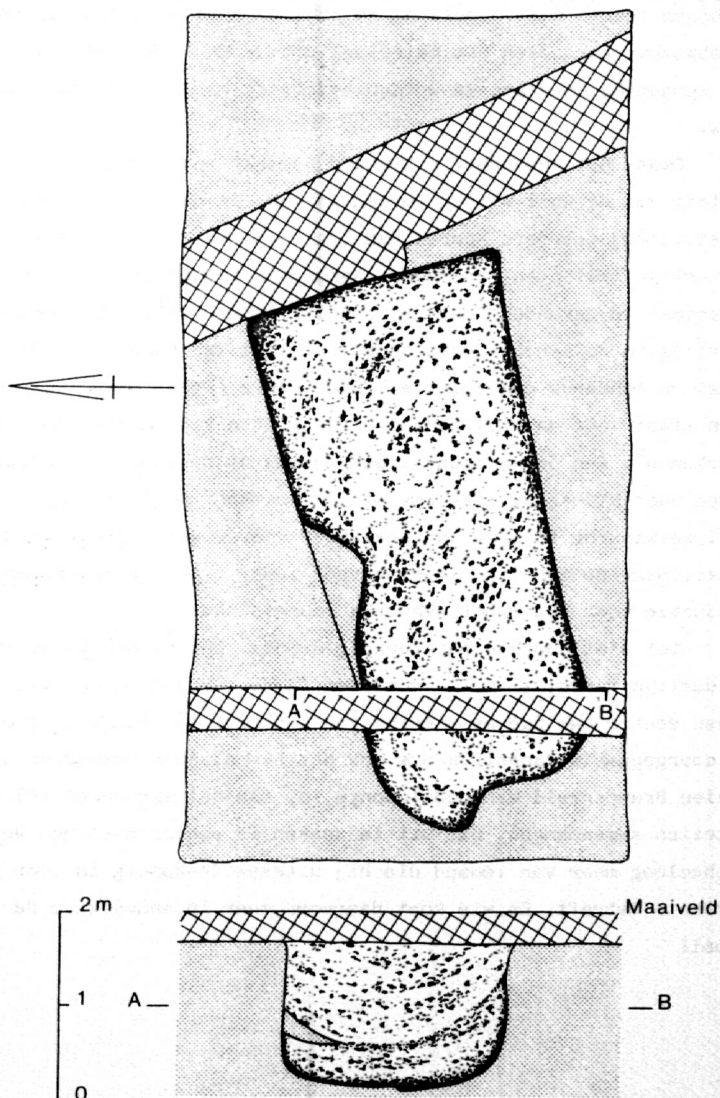
Van 13 t/m 17 april 1982 is een vlak van uiteindelijk 9 x 5 meter gemaakt. Het profiel bleek te horen bij een regelmatig rechthoekige kuil van ongeveer 6 x 2,5 meter, met een constante diepte van 1,8 meter (zie afb. 1). Aan de oostzijde is deze door een loopgraaf uit de tweede wereldoorlog op een haar na gemist. Aan de westzijde waren de sporen natuurlijk verstoord door de proefsleuf van 1981. Het vlak is getekend op een diepte van 1 meter beneden maaiveld. De inhoud van de kuil kwam overeen met het materiaal uit de proefsleuf, zij het dat nu ook grote brokken ijzeroer werden aangetroffen. Het houtskool langs de wanden kon op enkele plaatsen worden geïnterpreteerd als de resten van rechtop staande planken. Mede gezien de vorm van de kuil, met vrijwel rechte wanden, kan dus aan een bekisting worden gedacht. De inzakkingen langs de wand, die waren gevuld met schoon geel zand (zie afb.1), kunnen het resultaat zijn van het breken van één of meerdere planken.

Over de preciese functie van deze structuur bestaat helaas geen zekerheid. Een kelder zal het zeker niet geweest zijn. De vorm komt veeleer overeen met een tweetal rechthoekige ovens in de canabae (het kampdorp) bij de Nijmeegse legioensvesting, waarvan de wanden waren bekleed met opeengestapelde platte dakpannen³. Dat kan echter ook toeval zijn, omdat de Nijmeegse kuilen zeker niet met ijzerindustrie in verband te brengen zijn. Bovendien kan de kuil in Lomm zelf niet als oven gediend hebben: noch de vorm, noch de houten bekisting laten een dergelijke interpretatie toe. Vooralsnog kunnen we dus niet meer zeggen dan dat de kuil een specifieke functie in verband met ijzerindustrie moet hebben gehad, op een bepaald moment in brand geraakt

is en daarna met afvalmateriaal gevuld.

Dankzij de vele vondsten van merendeels secundair verbrande stukken aardewerk kan de kuil vrij exact worden gedateerd. Het ruwwandige aardewerk, met zowel typen als Stuart 201 en 210⁴ als ook Niederbieber 104⁵ en verschillende gladwandige kruiken Stuart 110 B, wijzen op een datering rond het midden van de tweede eeuw. De overige vondsten, waaronder twee terra sigillata kommetjes (Drag. 33) en stukken van wrijfschalen met horizontale en

Afb. 1

verticale rand, zijn met deze datering in overeenstemming.

Twee van deze wrijfschalen, beide met horizontale rand, bleken te zijn voorzien van stempels. Het eerste, waarvan afdrucken aan beide zijden van de tuit bewaard zijn, is moeilijk te interpreteren. Het is door prof. J.E. Bogaers gelezen als $\overline{\text{FATIAF}}$ (Fatia fecit). Vergelijkbare stempels zijn uit de literatuur niet bekend. Het andere stempel levert minder problemen op. Het is van BRARIATVS, een pottenbakker waarvan op meerdere plaatsen in Nederland en België stempels bekend zijn, onder meer van de villa in Rondenbosch (Houthem-St. Gerlach) en ook van de onlangs opgegraven villa in Maasbracht. Aangezien het materiaal uit de kuil chronologisch zeer uniform is, kunnen beide stempels worden gedateerd rond het midden van de tweede eeuw.

Omdat het onderzoek uiteraard beperkt van omvang was, kan over de context van de kuil weinig worden gezegd. In de directe omgeving zullen ongetwijfeld meerdere sporen van ijzersmelterij te vinden zijn, met name natuurlijk restanten van ovens. Aangezien op het Branderveld meer Romeins materiaal is gevonden, zal het complex zeker behoren bij een nederzetting of villa in de directe nabijheid. Het komt wel vaker voor dat villa-bewoners naast de landbouw ook allerlei industriële activiteiten ontplooiden. Bovendien staat vast dat villae aan beide zijden van de Maas door heel Limburg voorkomen⁶. Aan de westkant lagen ze aan de belangrijke heerbaan van Tongeren naar Nijmegen, maar ook aan de oostkant moet een weg gelopen hebben. De ijzerwinning in Lomm kan heel goed voor eigen gebruik bestemd zijn geweest, maar de gunstige ligging voor zowel weg- als watertransport maakt productie voor een markt eveneens voorstelbaar.

Tot slot nog een merkwaardig detail. Een brandkuil op Branderveld kan natuurlijk toeval zijn. De vondsten in de oerbank op de eerste vindplaats tonen echter aan dat de winning van het erts tot in de late middeleeuwen is doorgegaan en mogelijk dus ook het ter plaatse verwerken daarvan. Aangezien Branderveld een oud toponym is, kan het misschien wel met die activiteiten samenhangen. Dat uit te zoeken is echter niet het werk van een archeoloog maar van iemand die bij uitstek deskundig is voor wat de lokale historie betreft. En wie komt daarvoor meer in aanmerking dan mej. J.G.M. Stoel!

NOTEN

1. Zie S.H. Achterop/J.A. Brongers, Stone Cold Chisels with Handle (Schlägel) in the Netherlands, *Berichten ROB* 29, 1979, 255-356, met name 277.
2. Zie W.J.H. Willems, *Jaarverslag van de provinciaal archeoloog van Limburg over het jaar 1981*, Amersfoort 1982, 23.
3. Zie J.H.F. Bloemers, Het gebied rondom de legerplaatsen op de Hunenberg, in: *Noviomagus. Op het spoor der Romeinen in Nijmegen*, Nijmegen 1979, 51-56, met name 53 en afb. 53.
4. P. Stuart, *Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen*, Leiden 1963.
5. F. Oelmann, *Die Keramik des Kastells Niederbieber*, Frankfurt a.M. 1914.
6. Zie voor de verspreiding van villae in Noord-Limburg: afb. 1 in het artikel van J. Schatorjé in deze bundel.